

LOKALNA I GLOBALNA PRZESTRZEŃ ŻYCIA DZIECI I MŁODZIEŻY W ŚRODOWISKU WIEJSKIM

WPROWADZENIE

Jedną z podstawowych cech lub paradoksem naszych czasów jest równoczesna globalizacja i prowincjonalizacja (lokalność) zbiorowego myślenia oraz towarzyszącego mu działania” (Kawula, 2012, 195). Wyróżniona cecha odnosi się w jednakowym stopniu do mieszkańców miast oraz mieszkańców wsi.

Środowisko lokalne (wiejskie) można także określić jako „środowisko społeczne”, „środowisko terytorialne”, „środowisko zamieszkania”, czy „środowisko miejscowe” (por. Winiarski, 2008, 137). Najczęściej używane doodkreślniki „środowiska” oznaczają jego charakter lub typ, wskazują też na jego heterogeniczność.

W klasycznej pedagogice społecznej spotykamy różne typologie środowisk w ogóle, przeprowadzone np. ze względu na genezę i charakter bodźców (Radlińska, 1961; Wroczyński, 1985; Kamiński, 1974), a także łączny zestaw kilku kryteriów (Trempała, 1985). Obok klasycznych zakorzenionych terminów pojawiają się całkiem nowe (Winiarski, 2008). Sygnalizują one nowe myślenie, inne podejście, dotąd niedostrzegane atrybuty i wymiary środowiska życia i wychowania. Nośnikami tej nowej orientacji w pedagogice społecznej i naukach je wspierających są następujące pojęcia: „mała ojczyzna”, „ojcowa”, „przestrzeń życia człowieka”, „środowisko glokalne”, „świat lokalny” i inne. Zaprezentowana mozaika pojęciowa wskazuje na powiązanie pedagogiki społecznej ze zmieniającą się rzeczywistością, a także procesami przemian w skali globalnej.

Próby nowego ujmowania środowiska lokalnego zaczęły się pojawiać w latach dziewięćdziesiątych XX wieku w wyniku nasilania się procesu globalizacji, szybko postępującego procesu demokratyzacji oraz humanizacji nauk społecznych. T. Pilch (1995, 156) wyraźnie rozszerzył zestaw elementów i cech środowiska lokalnego. Środowisko lokalne — jego zdaniem — oprócz zbiorowości społecznej zamieszkującej niewielki, względnie zamknięty obszar, oznacza również cały system instytucji służących organizacji życia zbior-

rowego, takich jak: kościół, szkoła, instytucje usługowe, urządzenia socjalne lub rekreacyjne oraz mechanizmy regulujące zachowania jednostkowe i stosunki międzyludzkie, a więc obyczajowość, normy moralne, autorytety i wzory zachowań. Można więc tu dostrzec takie wymiary środowiska, jak: terytorialny, demograficzny, instytucjonalny, kulturowy i regulacyjny.

Nieco inne podjęcie do środowiska lokalnego reprezentuje W. Theiss, według którego: „środowisko lokalne oznacza społeczność, która żyje na niewielkiej przestrzeni (od małej wsi po region geograficzny), a jego członkowie są skupieni wokół aprobowanych wartości, celów czy interesów. Tym co wspólne i co łączy członków społeczności lokalnej są m.in. kultura i jej dziedzictwo (tradycja, tożsamość, przynależność, lojalność wobec miejscowości czy terenu), formy życia społecznego (sąsiedztwo, solidarność miejscowa, patriotyzm lokalny wspólna biografia), miejscowe środowisko naturalne (przyroda, warunki geograficzne, krajobraz)” (Theiss, 2001, 11-12). Autor zwraca tutaj uwagę na aspekty, atrybuty społeczno-kulturowe środowiska, pomija natomiast wymiar instytucjonalny.

Mała ojczyzna skupia ludzi żyjących na określonym terenie geograficznym, w kręgu oddziaływań miejscowej tradycji, kultury, różnych form życia społecznego oraz przyrody. Mała ojczyzna widziana w perspektywie pedagogiki społecznej pełni fundamentalne role socjalizacyjno-edukacyjne (dla wszystkich mieszkańców, lecz głównie dzieci i młodzieży).

Koncepcja „małych ojczyzn” jest najbardziej bliska „nowej” lokalności, formującej się w warunkach globalizującego się świata, najpełniej odzwierciedla jej konstytutywne atrybuty.

Środowisko lokalne (wsi, wiejskie) może być rozpatrywane także jako przestrzeń życia człowieka (dzieci i młodzieży). Tworzą ją: przestrzeń fizyczna, społeczna, temporalna (historyczna), przestrzeń symboliczna, psychologiczna, informatyczna (cyfrowa), przestrzeń moralna i transcendentalna. Zmiany powstające w wyniku rozwoju cywilizacji i przeobrażeń społecznych zachodzą w obrębie każdej z tych przestrzeni (Przeclawska, 1999). Należy podkreślić, że przestrzeń jest czymś otwartym, tworzonym, zawiera w swej strukturze i treści także wymiar globalny.

Środowisko lokalne wsi rozpatrywane jako przestrzeń społeczna stanowią ludzie zamieszkujący i pozostający w relacjach na wspólnym terenie (Surzykiewicz, 2011, 51). Zachodzące w ten sposób relacje pomiędzy przypadkowymi i różnorodnymi położeniami prowadzą do wytworzenia się odpowiedniej (typowej, specyficznej) przestrzeni. Społeczne przestrzenie jako takie nie są gotową konstrukcją, lecz tworzone są w relacyjnym i interak-

cyjnym procesie zachodzącym pomiędzy środowiskiem życiowym a społecznymi dobrami i strukturami w określonych miejscach.

J. Surzykiewicz (2011, 46) za Hopmannem (2006) wyróżnił następujące podstawowe znaczenia „przestrzeni społecznej”, którą stanowią:

- terytorium (administracja),
- ramy planowania (planowanie społeczno-socjalne),
- czynnik sterowania (polityka),
- ramy interwencji (pedagogika społeczna, praca socjalna),
- obszar oddziaływania itp. (dzielnica, instytucja),
- środowisko życiowe (mieszkańców),
- zasoby (potencjał i źródła przewyższania trudności).

A zatem lokalne środowisko wiejskie rozumiane jako przestrzeń (społeczna) to nie tylko jednostka administracyjna, lecz przede wszystkim przestrzeń życia z kompleksowymi, wszechstronnymi, funkcjonalnymi powiązaniem, w ramach których zawarte są zarówno zasoby, jak i deficyty. Te z kolei, jak dowodzi J. Surzykiewicz (2011, 56) polaryzują się w pryzmacie społecznego poznania i doświadczenia.

Środowisko lokalne (wsi) w powyższych ujęciach zawiera zestaw zgeneralizowanych cech, elementów i mechanizmów regulacyjnych, które przesądzają o tym, iż jest ono szczególnym typem środowiska wychowawczego. T. Frąckowiak (2005) w następujący sposób charakteryzuje środowisko lokalne:

- ma swoje pewne (często umowne) ramy terytorialne i zazwyczaj własną infrastrukturę materialno-instytucjonalną (instytucje i urzędy edukacyjne, kulturowe, socjalne, usługowe, inne);
- współwystępują tutaj grupy o charakterze wspólnotowym (z dominacją więzi osobowych, sąsiedzkich, przyjacielskich, czasem także pokrewieństwa) i stowarzyszeniowym (organizacje celowe, powołane do realizacji określonych zadań);
- mieszkańcy są świadomi swej przynależności do społeczności lokalnej i swojego „osadzenia” w określonych ramach terytorialnych;
- występuje tutaj poczucie jedności i wspólne działanie przeważnie w przypadku jakichś zagrożeń, ewidentnego naruszania norm regulujących życie zbiorowe, pojawiania się sytuacji losowych, trudnych w życiu jednostek, określonych rodzin, grup ludzi;

- funkcjonują tu jawne siły społeczne (jednostkowe — wolontariusze i zbiorowe w postaci samorządu osiedlowego, lokalnych ogniw stowarzyszeń społecznych, grup zadaniowych, np., wsparcia rodzinnego, opieki nad dziećmi);
- mieszkańców najczęściej łączą wspólne cele i interesy, a także kultura i jej dziedzictwo, zbliżone formy społecznego funkcjonowania oraz świadomość współodpowiedzialności za wspólne dobro (m.in. infrastrukturę materialną, obiekty kulturowe i przyrodnicze itp.);
- wśród dzieci i młodzieży nasilone są bezpośrednie kontakty osobowe, występują przyjaźnie, czasami powodują one zbliżenie społeczne ich rodziców i krewnych;
- sieć stosunków rzeczowych i osobowych nie ingeruje w sferę życia prywatnego, ale służy jego wzbogacaniu, daje większe poczucie bezpieczeństwa i komfort psychiczny.

Środowisko lokalne (wiejskie) ulega szybkim przemianom, staje się środowiskiem otwartym. Uwidacznia się to przede wszystkim w wykonywaniu przez jego członków pracy zawodowej i korzystaniu z usług poza miejscem zamieszkania, przynależności do różnych organizacji o charakterze paralokalnym, utrzymywaniu sieci powiązań koleżeńsko-przyjacielskich z osobami z innych miejscowości, krajów. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku świat traktowany jest jako „globalna wioska” (telewizja satelitarna, Internet), która stwarza człowiekowi szansę „bycia wszędzie” i to w każdej chwili, o każdej porze dnia i nocy. Środowisko lokalne stanowi zatem nie tylko lokalną przestrzeń życia ale i globalną, światową.

ŚRODOWISKO WIEJSKIE JAKO PRZESTRZEŃ ŻYCIA DZIECI WIEJSKICH

Środowisko lokalne to przestrzeń życia i edukacji dzieci wiejskich, tworzy ono jednocześnie ich środowisko wychowawcze, dlatego w pedagogice społecznej używane jest także pojęcie „lokalne środowisko wychowawcze”. Środowisko wiejskie rozpatrywane w ujęciu lokalnym (jako środowisko lokalne) stanowi teren przestrzennie wydzielony, w skład którego wchodzi prócz mieszkań/domów, wszelkie urządzenia usługowe, socjalne i kulturalne, uzależnione od potrzeb i struktury społeczno-demograficznej mieszkańców. W środowisku rozwijają się grupy społeczności lokalnej, będące podstawą tworzenia się więzi i współzależności międzyludzkich, sprzyjające kontaktom społecznym, wytwarzaniu atmosfery swojskości, ułatwiającej kształtowanie się osobowości wszystkich mieszkańców:

dzieci, młodzieży, dorosłych (por. Lepalczyk, Marynowicz-Hetka, 1985, 40). Takie podejście wydaje się zasadne przy rozpatrywaniu wsi jako przestrzeni życia i edukacji dzieci wiejskich, gdyż kładzie ono akcent na strukturę środowiska, jego funkcje i aspekt społeczno-wychowawczy.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że środowisko wiejskie to przestrzeń (sfera, obszar, teren), w której występują takie tradycyjne wartości, jak: duże znaczenie rodziny, wysoka wartość pracy na roli, sąsiedztwo, regionalizm (tradycja i folklor), ludyczny typ religijności, które determinują procesy socjalizacji i wychowania młodego pokolenia. Inne cechy charakteryzujące środowisko wiejskie to: przewaga kontaktów bezpośrednich, bliskość przestrzenna, mniejsza ruchliwość mieszkańców wsi sprzyjająca samopomocy, lokalność i homogeniczność społeczności wiejskich, międzypokoleniowe przekazywanie wartości, duże zróżnicowanie socjokulturowe zależne od tradycji, poziomu gospodarowania, położenia, specyfiki gospodarki, warunków infrastruktury, stylu życia mieszkańców, ich wykształcenia.

Środowiska wiejskie we współczesnej Polsce są zróżnicowane. Ich obecny obraz określony został przez historię, tradycję, zmiany które nastąpiły po 1989 roku (wynik szerszych zmian polityczno-społecznych, kulturowych, gospodarczych), a także po roku 2004 (akcesja Polski do Unii Europejskiej, która przyniosła dynamiczne włączanie wsi w procesy globalizacyjne). Dokonujące się na polskiej wsi przemiany przyniosły między innymi nowe wykorzystanie przestrzeni wiejskiej (przyrost terenów siedliskowych mieszkańców miast i kształtowania form krajobrazowych, widoczne przeobrażenia struktury społeczno-zawodowej i kulturowej). Następuje zmiana sposobu życia i systemu wartości w wyniku globalizacji, dostępu do informacji, mass mediów (można te zmiany określić jako przechodzenie od tradycji do nowoczesności).

Przemiany środowisk wiejskich są różnie oceniane przez polityków społecznych, socjologów czy pedagogów. Z jednej strony wskazuje się, że zmiany na wsi dokonują się powoli, ale w kierunku, który większość ekspertów uważa za pożądany (Fedyszak-Radziejowska, 2010, 92-93). Wskazuje się tutaj na przyspieszenie zmian na polskiej wsi w wyniku integracji z UE, podkreśla, że wzrósł rolniczy optymizm (choć jest on ostrożny), poprawiła się kondycja wielu gospodarstw rolnych. Cytowana autorka podaje, że jedna trzecia wiejskich gospodarstw domowych deklaruje posiadanie użytków rolnych, a połowa właścicieli czerpie dochody z pracy poza rolnictwem. Spada także liczba właścicieli

ziemi o rolniczej autoidentyfikacji. Ziemia stała się sposobem dodatkowego zarobku także w grupach społeczno-zawodowych tworzących wiejską elitę (widoczny jest wzrost dochodów tej grupy). Zwiększanie się dochodów rolniczych dotyczy nie tylko elit (specjaliści, kadra kierownicza, przedsiębiorcy, nauczyciele), ale także właścicieli gospodarstw powyżej 11 ha i więcej oraz właścicieli małych gospodarstw, którzy utrzymują się z pracy poza rolnictwem.

Należy podkreślić, iż środowiska wiejskie są zróżnicowane jakościowo, strukturalnie. I chociaż w literaturze przedmiotu wskazuje się na ich dynamikę rozwoju, to nadal jakość życia mieszkańców wsi odbiega od życia mieszkańców miast. Generalnie można powiedzieć, że środowisko lokalne wsi stanowi w wielu aspektach gorsze jakościowo warunki życia i edukacji dzieci i młodzieży. J. Papież (2007, 427) wskazuje, iż środowisko wiejskie (lokalne środowisko wiejskie) charakteryzuje swoista osobliwość kulturowa i wychowawcza, osobliwość która odbija się na procesach ruchliwości społecznej oraz na wykorzystywaniu w różnym stopniu szans oświatowych a w konsekwencji i karier życiowych młodzieży.

Z analizy literatury przedmiotu wyłania się obraz środowiska wiejskiego, w którym skupia się cały wachlarz niedostatków. Cechą szczególnie odróżniającą wieś (czy szerzej obszary wiejskie od miejskich) jest materialny poziom życia jej mieszkańców (Kwiecińska-Zdrenka, 2004, 100-101). Według oceny różnych badań 62,5% mieszkańców wsi żyje poniżej minimum socjalnego. To ponad 20% więcej niż w miejskich gospodarstwach domowych. Jest to bieda długoterminowa i „chroniczna” (Polska wieś 2000), wynikająca między innymi z uzyskiwania niskich i bardzo niskich dochodów, w tym rent i emerytur oraz zasiłków dla bezrobotnych.

Bardzo trudna sytuacja materialna związana jest między innymi ze słabością wiejskiego rynku pracy i skalą obserwowanego tam bezrobocia. Z danych zawartych w „Raporcie o stanie wsi — Polska wieś 2010” — wynika, że w roku 2009 na wsi mieszkało 14 848 tys. osób, z czego 743 tys. było zarejestrowanych w Urzędach Pracy jako bezrobotni. Tendencja ta ma niestety charakter wzrastający, wskazują na to dane z Urzędów Pracy i Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności BAEL (Polska wieś 2010). Należy podkreślić, że wśród bezrobotnych w środowisku wiejskim ponad 20% stanowią ludzie młodzi, z czego 38% jest bezrobotnych trwale (Gorlach i in., 2003, 27). Sytuacja ta pogarsza się na skutek zmian demograficznych (depopulacja ludności wiejskiej) i rozpoczęcia procesów restruk-

turyzacyjnych sektora chłopskiego w rolnictwie. L. Kocik porównując polską wieś z zachodnioeuropejską określił ją mianem „głębokich peryferii” (Kocik, 2001, 53). Na takie postrzeganie środowiska wiejskiego wpływa szereg kumulujących się czynników — oprócz wymienionych wyżej — niższy, jeszcze niedostateczny poziom wykształcenia, niedostosowanie posiadanego przygotowania zawodowego do potrzeb występujących w danym regionie, niższe aspiracje życiowe, trudniejszy dostęp do rynku pracy.

Mały Rocznik Statystyczny z 2011 roku podaje, że wykształcenie podstawowe posiadało w 2009 roku 26,5% mieszkańców wsi i 13,1% mieszkańców miast; gimnazjalne — odpowiednio: 6,5% i 4,6%; zasadnicze zawodowe: 29,0% — wieś i 20,0% — miasto; policealne 26,0% ludności na wsi i 20,0% w mieście. Duża dysproporcja wystąpiła w przypadku wykształcenia wyższego: 8,1% legitymuje się tego typu wykształceniem na wsi i 24,0% w mieście. I chociaż na przestrzeni ostatniej dekady widoczne są tendencje wzrostowe w przypadku poziomów kształcenia zarówno w mieście jak i na wsi, to generalnie poziom wykształcenia mieszkańców wsi jest niższy niż w mieście. Z zamieszczonych w *Roczniku* danych wynika ponadto, że mieszkańcy wsi nie dostrzegają również potrzeby dokończania się, podnoszenia swoich kwalifikacji, w bardzo niewielkim stopniu uczestniczą bowiem w procesie kształcenia ustawicznego.

Niestety mieszkańcy wsi mają utrudniony dostęp do infrastruktury oświatowej i kulturalnej (bibliotek, klubów, świetlic, kin itp.), a także dostęp do komputera i Internetu. Z komputerów korzysta 30% mieszkańców wsi (w mieście 60%), z Internetu natomiast 20% (Oświata i wychowanie..., 2010). I. Chrzanowska (2009, 52 i nast.) wskazuje na mniej korzystny niż w mieście ogólny stan rozwoju oświaty i kultury wiejskiej.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na „pustkę pozaprzedzkolną i pozaszkolną” w organizowaniu „dobrych zajęć” dla dzieci w środowisku wiejskim, oraz brak inicjatyw lub niewystarczającej jej liczby w ofercie lokalnych środowisk wiejskich.

Lokalne środowisko wsi tworzy rodzina, szkoła, kościół, mass media i inne czynniki składowe środowiska. Rodzina jako podstawowe środowisko życia dzieci (rodzinna przestrzeń życia) stanowi pewien specyficzny system, specyficzną grupę społeczną, która ze względu na fakt zamieszkiwania w środowisku wiejskim różni się od rodziny miejskiej korzystaniem z dóbr cywilizacyjnych i stylem życia jej członków. O rodzinie wiejskiej pisał m.in. w okresie międzywojennym Władysław Grabski, który twierdził, że „u podstawy wsi leży rodzina jako grupa i siła społeczna”, „rodzina jest częścią wsi” (Bukraba-Rylska, 2008, 135).

Współczesne rodziny wiejskie ulegają przeobrażeniom pod wpływem procesów industrializacji, urbanizacji, globalizacji. To właśnie one nadają kierunek przemianom zachodzącym w rodzinie wiejskiej, realizowaniu przez nią funkcji i zadań oraz zmianach w relacjach ze środowiskiem, w jakim funkcjonuje.

Badania pedagogiczne wskazują na fakt, iż środowisko rodziny wiejskiej jest w wielu przypadkach gorsze niż środowisko rodziny miejskiej (por. Papież 2006, 2007, Domalewski 2006, Kutniak 2000, Waloszek 2001, Chałas 2007 i inni). Wpływ na taki stan ma wiele czynników makro- i mikrospołecznych, które dotyczą rodziny wiejskiej. Do czynników makrospołecznych (wewnątrzrodzinnych) należy zaliczyć: typ i strukturę rodziny, wielkość i typ gospodarstwa rolnego, warunki mieszkaniowo-socjalne, umiejętności wychowawcze rodziców, ich wykształcenie i inne. Czynniki makrospołeczne (zewnątrzrodzinne) tworzy wiele czynników globalizującego się świata: rewolucja komunikacyjna i informatyczna, umiędzynarodowienie zjawisk ekonomicznych, politycznych i kulturalnych, pojawienie się instytucji międzynarodowych, ujednoczone wzory konsumpcji, style życia i inne. Wypadkowa obydwu grup czynników tworzy przestrzeń życia dzieci wiejskich w rodzinie.

Przestrzeń życia dzieci wiejskich to także możliwości ich edukacji (szkolna przestrzeń dzieci na wsi). J. Papież (2006, 273) dowodzi, że na wsi występuje sprzężenie niekorzystnych warunków dla rozwoju edukacyjnego dziecka. Jednym z głównych czynników jest szkolnictwo wiejskie (m.in. niska jakość nauczania, brak oferty zajęć nieobowiązkowych, przerzedzenie sieci szkół, słabe ich wyposażenie m.in. w komputery i inne). Wymienione czynniki wpływają na niski poziom kompetencji kulturowych młodzieży wiejskiej, a jednocześnie wyraźnie ograniczają możliwości dalszego samodzielnego podnoszenia tych kompetencji. Determinują także możliwości dalszego kształcenia w szkołach średnich ogólnokształcących i na studiach wyższych. Obniżają aspiracje życiowe, w tym edukacyjne.

W środowisku wiejskim ograniczony jest także dostęp do poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego. Dzieci (i dorośli) mają tutaj ograniczone możliwości korzystania z opieki zdrowotnej, a tym samym szybkiej interwencji i korygowania wad rozwojowych.

Środowisko lokalne wsi jest także ubogie w instytucje kulturalne typu kino, teatr, filharmonia, czy muzeum, dlatego dzieci i młodzież zamieszkujący wieś mają ograniczone możliwości organizowania czasu wolnego.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że środowisko wiejskie stanowi gorszą przestrzeń życia dla jej mieszkańców, stwarza nierówne szanse, zwłaszcza edukacyjne dzieciom

w porównaniu z ich rówieśnikami z miasta. Środowiska wiejskie pozostają bowiem w dużym dystansie gospodarczym, kulturowym i edukacyjnym, oddalone są także od obszarów objętych bogactwem i przywilejami różnej materii (Kawula, 2010, 121).

KONKLUZJA

Środowisko wiejskie jako przestrzeń życia dzieci i młodzieży, skupia jak w soczewce wymiar lokalny i globalny, które się wzajemnie przenikają. Los (biografia człowieka) kształtuje się na przecięciu różnych wymiarów przestrzeni. Każdy indywidualnie odbiera bodźce płynące z zewnątrz tworząc własne niepowtarzalne środowisko swojego życia. Środowisko w ujęciu pedagogiki społecznej jest zespołem warunków, wśród których bytuje jednostka i czynników kształtujących jej osobowość, oddziałujących stale lub przez dłuższy czas (Radlińska, 1937). Owe warunki i czynniki zlokalizowane są w różnych ramach społeczno-przestrzennych. Przeplatają się tutaj wpływy intencjonalne i spontaniczne środowiska. Tworzą je: rodzina, szkoła, inne elementy środowiska lokalnego wsi (parafia, różnego typu instytucje, mass media). To partnerzy uczestniczący w procesie wychowawczo-edukacyjnym dzieci wiejskich.

Środowisko wiejskie otwarte jest na świat zewnętrzny i zachodzące w nim procesy globalizacji. Można więc powiedzieć, że globalizacja i lokalizacja wzajemnie się dopełniają. Lokalność przyczynia się do budowania tożsamości człowieka, jego poczucia bezpieczeństwa, zachowania indywidualności oraz humanizacji procesu globalizacji; zaś globalizacja sprzyja pozytywnym zmianom (między innymi integracji), rozwojowi społeczności, wspólnoty lokalnej, a także wzbogaceniu i uatrakcyjnieniu lokalnego środowiska życia i edukacji — rozszerzeniu jego funkcji edukacyjnej, wychowawczej, kulturalnej, socjalno-opiekuńczej.

W tej swoistej antynomii lokalności i globalności, jakiej podlega środowisko wiejskie funkcjonują także dzieci i młodzież. Ich przestrzeń życia można zatem określić jako lokalną a jednocześnie globalną. Świat „globalnej wioski” dociera do młodych, głównie poprzez komputer, Internet, telewizję satelitarną. Mogą one oddziaływać na nich pozytywnie lub negatywnie. Pozytywne mogą być przekazy medialne i multimedialne, które są wartościowe pod względem poznawczym, edukacyjnym, społecznym, natomiast negatywne, gdy zagrażają rozwojowi i wychowaniu młodego człowieka (miedzy innymi: osłabienie więzi emocjonalnej z najbliższymi, rówieśnikami, poczucie osamotnienia, zanik czytelnictwa,

występowanie zachowań agresywnych, netoholizm). Ten drugi rodzaj oddziaływania budzi szczególną troskę pedagogów, dlatego podejmują oni wiele badań z tego zakresu.

Literatura:

- Bukraba-Rylska, Izabela.; 2008, Socjologia wsi polskiej, Warszawa, Wyd., Naukowe PWN
- Chalas, Krystyna; 2007, Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka, Lublin: Wyd. KUL
- Chrzanowska, Iwona; 2009, Zaniedbane obszary edukacji — pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną. Wybrane zagadnienia, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls
- Domalewski, Jerzy; 2006, Rodzina wiejska; w: T. Pilch (red.), Encyklopedia Pedagogika XXI wieku, t. V, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak
- Fedyszak-Radziejowska, Barbara; 2010, Społeczności wiejskie pięć lat po akcesji do UE — sukces spóźnionej transformacji; w: Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi, Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar
- Fedyszak-Radziejowska, Barbara; (red.) 2001, Polska wieś 2000; Raport o stanie wsi, Warszawa, FDPA
- Frąckowiak, Tadeusz; 2005, Lokalność i wspólnota; w: T. Frąckowiak, P. Mosiek, A. Radziejewicz-Winnicki (red.), Społeczne procesy modernizacyjne w środowisku lokalnym średniego miasta, Rawicz-Leszno: Wyd. UM Gminy Rawicz
- Gorlach, Krzysztof; Zbigniew, Drag; Zygmunt, Seręga; 2003, Młode pokolenie wsi III Rzeczypospolitej. Aspiracje życiowe w przeddzień integracji z Unią Europejską, Warszawa: ISP
- Kamiński Aleksander; 1974, Funkcje pedagogiki społecznej, Warszawa: PWN
- Kawula, Stanisław; 2010, Pedagogika społeczna w perspektywie zmiany społecznej w Polsce współczesnej; w: E. Syrek (red.), Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil society. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Radziejewiczowi-Winnickiemu w 65. Rocznicę urodzin, Katowice: Wyd. UŚ
- Kawula, Stanisław; 2012, Pedagogika społeczna. Dzisiaj i jutro, Toruń: Wyd. Edukacyjne Akapit
- Kocik, Lucjan; 2001, Trauma i eurosceptycyzm polskiej wsi, Kraków: UNIVERSITAS
- Kutiak, Krystyna; 2000, Rodzinne wartości wychowawcze podkarpackiej wsi (na przykładzie badań rodzin Bukowska), Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie
- Kwiecińska-Zdrenka, Monika; 2004, Aktywni czy bezradni wobec własnej przyszłości?, Toruń: Wyd. UMK
- Lepalczyk, Irena; Ewa Marynowicz-Hetka; 1985, Wzmacnianie sił społecznych środowiska lokalnego; w: A. Radziejewicz-Winnicki (red.), Paedagogica societatis: przedmiot, zadania a współczesność, Katowice: Wyd. UŚ
- Mały Rocznik Statystyczny 2011; 2011, Warszawa: GUS,
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_maly_rocznik_statystyczny_2011.pdf

- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010; 2010, Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa: GUS
- Papież, Jan; 2006, Przemiany warunków socjalizacyjno — edukacyjnych na wsi. Badania panelowe, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls
- Papież, Jan; 2007, Środowisko wiejskie; w: T. Pilch (red.), Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, t. VI, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak
- Pilch, Tadeusz; 1995, Środowisko lokalne — struktura, funkcje, przemiany; w: T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Pedagogika społeczna, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak
- Przeclawska, Anna; 1999, Przestrzeń życia człowieka — między perspektywą mikro a makro; w: A. Przeclawska, W. Theiss (red.), Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak
- Radlińska, Helena; 1937, Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych, Warszawa: Nakład Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego
- Radlińska, Helena; 1961, Pedagogika społeczna, Warszawa: Zakład Narodowy Ossolińskich
- Surzykiewicz, Jerzy; 2011, Przestrzenno-społeczna orientacja w pedagogice społecznej i pracy socjalnej (wybrane koncepcje i doświadczenia); w: Pedagogika Społeczna, nr 3-4 (41-42)
- Theiss, Wiesław; 2001, Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjna — utylitarna; w: W. Theiss (red.), Mała ojczyzna. Kultura. Edukacja. Rozwój lokalny, Warszawa: Wyd. Akademickie Żak
- Trempała, Edmund; 1985, Szkoła środowiskowa a wychowanie równoległe; w: A. Radziejewicz-Winnicki (red.), Pedagogika Societatis, Katowice: UŚ
- Waloszek, Danuta; 2001, Szanse edukacyjne młodego pokolenia ze środowisk wiejskich; dokument czasu przemian, Zielona Góra: Wyd. ODN
- Wilkin Jerzy; Iwona Nurzyńska (red.); 2010, Polska wieś 2010, Raport o stanie wsi, Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar
- Winiarski, Mikołaj; 2008, Przemiany lokalnego środowiska życia jako wyzwanie dla pedagogów społecznych; w: B. Kromolicka (red.), Pedagog społeczny w meandrach środowiska lokalnego, Szczecin: Wyd. Katedra Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Szczecińskiego
- Wroczyński, Ryszard; 1985, Pedagogika społeczna, Warszawa: PWN